

DE OUDE BEGRAAFPLAATS AAN DE RUÏNELAAN TE BERGEN NH

**Historische Vereniging Bergen NH
Werkgroep Oude Begraafplaats**

Grafkelder familie Van Reenen

Grafkelder familie Sterken

Geschiedenis

Van oudsher werd in Bergen in en om de Ruïnekerk begraven.

Met de groei van de bevolking ontstond er in het midden van de 19^e eeuw behoefte aan een nieuwe begraafplaats buiten de bebouwde kom. Niet alleen had Koning Willem I al in 1825 een verbod uitgevaardigd op het begraven in kerken en binnen de bebouwde kom, met de toenemende bevolking werd het begraven in en om de Ruïnekerk problematisch. De graven werden al na zeven jaar geruimd, met alle overlast van dien, met name in de zomer.

De burgerlijke gemeente had geen grond voor een nieuwe begraafplaats ter beschikking. De Heer van Bergen, Jan Jacobus Henricus van Reenen, kwam daarop met een aanbod: hij was bereid *“een stuk boschland gelegen op de Zuidergeest en in de Kerkbuurt der Gemeente Bergen (...) groot tachtig roeden en tachtig ellen (...) door partijen waardig geschat op eene verkoopwaarde van vierhonderd tachtig gulden”* aan de gemeente af te staan voor het beoogde doel. In de raadsvergadering van 11 juni 1863 werd besloten de schenking te accepteren en op kosten van de gemeente een begraafplaats aan te leggen. Op 25 juni 1863 verleende Gedeputeerde Staten van Noord-Holland goedkeuring. De schenkingsakte werd op 8 oktober 1863 bij de notaris gepasseerd en de aanleg kon beginnen.

In de schenkingsakte is een last (voorwaarde) opgenomen, die inhoudt dat de grond geen andere bestemming dan *“eene algemeene burgerlijke begraafplaats”* mag hebben. Zou de gemeente besluiten tot een bestemmingswijziging, dan gaat het eigendom van het terrein weer over naar de erven Van Reenen. Zij kunnen tot 30 jaar na de bestemmingswijziging de schenking ongedaan maken.

Op 6 juli 1864 vond de eerste begrafenis plaats. Tot 1920, het jaar waarin de huidige begraafplaats aan de Kerkedijk in gebruik werd genomen, werden alle overledenen hier begraven. Daarna nog enkele in familiegraven, de laatste op 28 november 1953.

Op 1 december 1965 is de begraafplaats bij besluit van het gemeentebestuur gesloten verklaard.

In het 'Bestemmingsplan Bergen-Dorpskern Zuid', door de gemeenteraad op 24 maart 2009 vastgesteld, heeft de begraafplaats de bestemming Maatschappelijk (begraafplaats / natuur en landschapswaarden).

In 1996 heeft de Historische Vereniging Bergen NH de begraafplaats, inmiddels sterk in verval, geadopteerd. Een enthousiaste groep vrijwilligers is toen, in nauw overleg met de gemeente, gestart met de renovatie. De overwoekerde graven werden vrijgemaakt en paden, grafstenen en hekwerken hersteld. De renovatie is inmiddels afgerond, nu vindt regelmatig onderhoud plaats.

Dankzij de inzet van de werkgroep Oude Begraafplaats heeft de begraafplaats in januari 2010 de status gemeentelijk monument gekregen.

Toegangspoort en baarhuisje

De weg naar de toegangspoort laat niet toe dat men met de rouwkoets tot aan de poort kan rijden. Het is namelijk onmogelijk daar met een bespannen koets te keren. De kist met overledene werd in de Schoolstraat (nu Ruinelaan) op de baar gezet en vervolgens via het toegangspad naar de begraafplaats gedragen. Het pad heeft, op initiatief van de werkgroep, de naam 'Piet Mooijlaantje' gekregen, als eerbetoon aan het erelid van de Historische Vereniging Bergen NH, initiator en jarenlang leider van de werkgroep.

Aan het eind van het toegangspad stond links het baarhuisje. Onbekende doden (drenkelingen) werden hiernaar overgebracht. In een aanbouw bewaarde de doodgraver zijn gereedschap. Op de plaats van het baarhuisje staat nu een woonhuis.

De toegangspoort, in 2001 door de gemeente Bergen gerestaureerd, behoort met het hek bij het Oude Hof tot de oudste bewaard gebleven hekken in de gemeente. De staanders dragen een gevleugelde zandloper met duivenvleugels, symbool voor de tijd die vervliegt en de vergankelijkheid van de mens. Soms hebben gevleugelde zandlopers een duiven- en een vleermuisvleugel, die het vervliegen van het leven bij dag (duif) en bij nacht (vleermuis) symboliseren, bij goed en bij kwaad. De omkeerbaarheid van de zandloper wordt in de christelijke traditie gezien als het nieuwe leven na de wederopstanding. Begrafenisondernemers vertaalden het symbool zandloper vaak als 'Mijn glas, loopt ras', met andere woorden: verzeker u op tijd.

Indeling van de begraafplaats

De oppervlakte van de begraafplaats bedraagt 69 are en 5 centiare (6905 m²). Kadastraal is het perceel bekend als Gemeente Bergen NH, sectie A, nr. 3554. Het ontwerp van de begraafplaats is van de toenmalige gemeentearchitect C. Stuurman Czn.

Het gehele terrein is verdeeld in vier gelijke grafvelden, die zijn gescheiden door paden met bomen en heesters. Om het terrein is een sloot gegraven; de vrijgekomen grond is gebruikt om de grafvelden op te hogen.

Aan de rechterzijde van het hoofdpad vanaf de toegangspoort ligt het rooms-katholieke gedeelte. Het eerste veld is het gedeelte 1^e klas, voorbij de middenpaden ligt het veld met de gedeelten 2^e en 3^e klas. De laatste rij op het

tweede veld was oorspronkelijk ongewijde aarde voor, zoals de bisschop van Haarlem schreef, *"ongedoopte kinderen en voor hen die niet in de gemeenschap der H. Kerk zijn gestorven"*. Later is dit deel bij de 3^e klasse getrokken.

De beukenhagen scheiden het rooms-katholieke deel van de begraafplaats van de rest. Dat is ook weer op uitdrukkelijk verzoek van de bisschop, die aan de pastoor schrijft: *"Ten aanzien van de nieuwe R.K. Begraafplaats (...) heb ik UwEerw. er slechts opmerkzaam te maken dat het voor Katholieken bestemde gedeelte van alle kanten rondom goed afgesloten en afgescheiden moet wezen, 't zij door eene muur of ten minste een heg, zoodat alles wat tot een Kerkelijke begrafenis vereischt wordt daar geschikt en vrijelijk kan geschieden. Daarvoor zal UwEerw. dus dienen te zorgen. Meer zal men van het Gemeentebestuur niet kunnen vorderen (...)"*

In de hierboven aangehaalde brief krijgt de pastoor ook uitdrukkelijk opdracht op het katholieke gedeelte een kruis te plaatsen, door en op kosten van de kerk.

Aan de linkerzijde van het hoofdpad ligt het algemene (protestantse) gedeelte. De indeling is gelijk aan die van het rooms-katholieke gedeelte, alleen kent het protestantse gedeelte geen apart gedeelte met ongewijde aarde.

In totaal bevinden zich op de begraafplaats ca. 500 graven. De graven zijn aangegeven met nummerpaaltjes.
Er zijn 1716 mensen begraven: 740 op het algemene en 976 op het rooms-katholieke gedeelte.

Bijzondere graven op het algemene gedeelte

De graven nr.11 en 12 zijn bij het opknappen van de begraafplaats in de oude staat gelaten, om te laten zien hoe alles overwoekerd was.

In de noordoostelijke hoek van het grafveld 1^e klas ligt graf nr.15. Hier werd op 6 juli 1864 als eerste Fredrik Jonker begraven.

Op de steen die er nu ligt staan de namen J. v.d. Oord en Brechtje v.d. Oord (onderwijzeres van de openbare lagere school), overleden in 1920, resp. 1936. De oorspronkelijke steen van Fredrik Jonker is tijdens het opknappen van de begraafplaats elders teruggevonden. Hij ligt, met drie andere stenen, tussen de twee middenpaden van het algemene gedeelte. Waarom deze stenen daar neergelegd zijn is voornamelijk een raadsel.

De inwijding van het algemene gedeelte vond plaats op 6 december 1864 bij de begrafenis van Jan Zwakman Dz. Ds. B.S. Tenckinck sprak daarbij de legendarische woorden:

*"Dit kerkhof is gemaakt ten algemene beste,
Jan Zwakman was de eerst, God weet wie is de leste.
Hij werd gerust in graf 14, oud 65 jaren"*

Jan Zwakman was echter niet de eerste. Fredrik Jonker was al op 6 juli op het algemene gedeelte begraven en Jan Houtenbos op 3 augustus op het rooms-katholieke gedeelte.

Met de leeftijd 65 jaar zat de dominee ook fout, maar begrijpelijk: het begraafboek vermeldt als leeftijd van Jan Zwakman 65 jaar, zijn overlijdensakte 56 jaar. Op de steen staat dat hij 56 jaar oud geworden is.

In de zuidoostelijke hoek van het veld 1^e klas ligt de grafkelder van de familie Van Reenen. Hier liggen begraven Jan Jacobus Henricus van Reenen, schenker van de grond, zijn vrouw Jkvr. Wilhelmina Jacoba Rendorp van Marquette en dochter Pauline Johanna. Later is nog een doodgeboren kleinzoon bijgezet, die niet op de steen is vermeld.

Op de steen zien we het familiewapen van de Van Reenens. Bovenaan een griffoen, in de christelijke traditie symbool voor Christus, de heerser van aarde en lucht. Links en rechts een Hermesstaf. Hermes (Mercurius) beschermde de handel. Van Reenen was een koopman. Onderaan een duif, symbool voor de Heilige Geest, onmisbaar voor de christelijke bezieling. In het midden een tweede wapen met, aan weerszijden van een schuine balk, zes merletten. Dit was het wapen van Studler van Zurck, Heer van Bergen. Volgens sommigen is dit wapen al door Floris III aan de 'Bergenaren' geschon-

ken, als dank voor de steun in de strijd tegen de Westfriezen (1161-1184).

Op 31 december 1921 werd dit wapen bij Koninklijk Besluit vastgesteld als het wapen van de toenmalige gemeente Bergen NH.

Bij de fusie met Schoorl en Egmond op 1 januari 2001 is een nieuw gemeentewapen vastgesteld.

Verder zijn op het veld 1^e klas nog de volgende graven vermeldenswaard.

Graf nr.48. Albert Bogtman van het Witte Huis, huisschilder. Vader van onder meer de bekende glazenier.

Graf nr.55. Aaltje Boon-Jonker. Op 25 november 1953 als laatste op deze begraafplaats begraven. Zij was geen familie van Fredrik Jonker, die als eerste werd begraven.

Graf nr.110. Muus Blokker, de eerste doodgraver. Zijn zoon en opvolger ligt in een door de gemeente geschonken graf op het veld 2^e klas.

Graven nr.83 en 84. Grafkelder van de familie Sterken, schenkers van de oude boerderij met trapgevel in het centrum van Bergen, waarin historisch museum 'Het Sterkenhuis' is gevestigd.

Op het graf van de familie Sterken vinden we een typisch protestants symbool: een opengeslagen boek. Zie ook de foto van de grafkelder op blz. 2. Het opengeslagen boek duidt op de band van de overledenen met de Bijbel. Het is tevens een verwijzing naar het boek waarin alle daden zijn opgetekend. Het boek heeft rechtsboven aan de pagina een omgevouwen punt (ezelsoor), wat kan duiden op een plotseling overlijden.

Op het grafveld 2^e klas vinden we op het graf van P. Miesen (graf nr.21) een houten grafplank uit 1908 met ingesneden letters.

Op het graf van boer Beeldman (graf nr.30) staat ook een houten grafplank (uit 1918), maar hier ligt de tekst, heel bijzonder, op de plank. Het hout rondom de letters is weggebeiteld. Deze plank is gemaakt door zijn zoon, een begaafd timmerman.

Graf nr.36 (met het hek) is het door de gemeente geschonken graf van Willem Blokker, de doodgraver, zoon van de eerste doodgraver.

Bijzondere graven op het rooms-katholieke gedeelte

De plechtige inwijding van het rooms-katholieke deel van de begraafplaats vond plaats op 22 juli 1864 door pastoor B.A. van 't Rood, in opdracht van de bisschop van Haarlem, Mgr. G.L. Wilmer.

Als eerste werd op het rooms-katholieke gedeelte Jan Houtenbos begraven, op 3 augustus 1864 in graf 3, 3^e klas.

Op het grafveld 1^e klas springt de priestergrafkelder met het gietijzeren botoneekruis in het oog. In deze grafkelder van de r.-k. parochie ligt F.A. Koevoets begraven, de enige Bergense pastoor die op deze begraafplaats ter aarde is besteld. Het botoneekruis wordt gekenmerkt door de klavervormige uiteinden van de armen. De klavervorm symboliseert de drie-eenheid (God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest).

Naast het priestergraf liggen de grafkelders van de familie Leijen, een rijke en invloedrijke Bergense familie.

De deksteen van het priestergraf helt tegengesteld aan die van de naastliggende grafkelders van de familie Leijen. De priester is 'andersom' begraven.

Een formele verklaring voor deze wijze van begraven van priesters is niet terug te vinden in het Kerkelijk Wetboek, dat ten tijde van het gebruik van de begraafplaats van kracht was. In diverse bronnen komt wel steeds de volgende verklaring naar voren.

De begraafplaats heeft een traditionele oost-west oriëntatie.

Belangrijke monumenten werden eeuwen geleden al op het oosten gericht, waar de zon opkomt. Zo bouwden de Egyptenaren hun piramides en de Grieken hun tempels op het oosten gericht, maar ook vroegere 'heidense' monumenten kennen deze oriëntatie.

In de christelijke traditie wordt de wederkomst van Christus vanuit het oosten verwacht. De doden werden zo gelegd dat ze bij de wederopstanding hun Verlosser onmiddellijk zouden zien, zonder zich te hoeven omdraaien. Priesters worden andersom begraven opdat zij op de dag des oordeels met Christus voor de kudde staan om die te leiden.

Het lijkt een traditie die in een ver verleden is ontstaan en die tot op de dag van vandaag wordt voortgezet.

Is de oost-west, respectievelijk west-oost oriëntatie van de graven verleden tijd, wel wordt tot op de dag van vandaag bij een rooms-katholieke uitvaartdienst de kist van een overleden priester zo voor het altaar gezet dat hij met zijn hoofd naar het altaar ligt en de kist van een gewone parochiaan zo dat hij met zijn voeten naar het altaar ligt. Waarschijnlijk ligt hier dezelfde oude gewoonte aan ten grondslag: kerken werden vroeger immers zo gebouwd dat het altaar naar het oosten gericht was.

Op het rooms-katholieke veld 1^e klas zijn verder nog vermeldenswaard:

Graf nr.28. Grafsteen met een gevleugelde zandloper met duivenvleugels als afbeelding. Hetzelfde symbool als we op het toegangshek vinden.

Graf nr.42. Op de grafsteen een afbeelding van een slang die in zijn staart bijt (ouroboros), symbool van de oneindige kringloop van het leven. Daarbinnen een kruis op een berg, een verwijzing naar de Calvarieberg (Golgotha), waar Christus is gekruisigd.

Graf nr.27. Ook op deze grafsteen een afbeelding van een staartbijtende slang met een verwijzing naar de Calvarieberg, maar dan in

spiegelbeeld.

In de graven 42 en 27 liggen leden van de familie Kaandorp.

Graf nr.61. Graf van Dr. T.J.H. Borret, pastoor en hoogleraar. Hij vestigde zich na zijn emeritaat in Bergen. Het is een west-oost georiënteerd priestergraf. Op de steen een beeld van een ciborie, de kelk waarin de geconsacreerde hosties worden bewaard.

Tijdelijk begravenen

De begraafplaats heeft aan zes overledenen een tijdelijke rustplaats geboden.

Elisabeth Bakker, Ursuline zr. Dominica, is op 16 januari 1907 op deze begraafplaats ter aarde besteld. Na het gereedkomen van het klooster, met eigen begraafplaats, is het stoffelijk overschot op 18 november 1910 naar die begraafplaats overgebracht.

Johanna van Rooijen, een weldoenster van de zusters Ursulinen, is op

4 mei 1908 op deze begraafplaats ter aarde besteld. Ook haar stoffelijk overschot is op 18 november 1910 overgebracht naar de kloosterbegraafplaats. Zij rust daar als enige niet-religieuze.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn hier vier Duitse militairen begraven. Zij waren in Bergen geïnterneerd. Lange tijd was iedereen ervan overtuigd dat hun stoffelijke resten in 1957, met het overbrengen van slachtoffers uit WO II, waren overgebracht naar de Duitse Militaire Begraafplaats in Ysselsteyn (L). Totdat bleek dat daar maar twee graven te vinden waren. Uitvoerig onderzoek heeft tenslotte opgeleverd dat twee militairen nog in hun oorspronkelijke graf op de Oude Begraafplaats lagen. Op 16 juli 2014 zijn hun stoffelijke resten met een korte plechtigheid alsnog bijgezet op de begraafplaats in Ysselsteyn.

Onbekende doden

Op het rooms-katholieke gedeelte zijn in 1911 en 1912 in totaal drie onbekende manspersonen (aangespoelde drenkelingen) begraven. Ondanks dat er niets van hen bekend was, zijn ze op dit deel begraven, maar wel in ongewijde aarde.

Symbolen

Staat bij de rooms-katholieken het kruis centraal, bij de protestanten is dat de Bijbel. Dat zien we terug in de symbolen op de begraafplaats.

Op het rooms-katholieke gedeelte staat, naast het kruis bij de priestergrafkelder, ook een kruis dat in opdracht van de bisschop is geplaatst. Ook op veel grafstenen staat een kruis, soms in een heuvelachtig terrein, verwijzend naar de Calvarieberg, soms in een stralenkrans als symbool van de opstanding. Het kruis is een oud symbool. Voor het een algemeen christelijk symbool werd, was het een symbool van verzoening. In de christelijke traditie staat het kruis voor eeuwig leven, want Christus heeft de mens verlost door het kruis.

Verder vinden we op het rooms-katholieke gedeelte symbolen als: de Alpha en Omega (eerste en laatste letter van het Griekse alfabet), het begin en einde van alle dingen, I.H.S., de eerste drie letters van het woord dat Jezus betekent, R.I.P., Requiescat in Pace, hij/zij ruste in vrede, XP, het monogram van Christus, samengesteld uit de letters die in het Grieks de CH en R voorstellen en daarmee de eerste letters van Christus, en een ovale cirkel, soms in de vorm van een slang die in zijn eigen staart bijt, symbool van de oneindigheid.

Op het algemene gedeelte heeft ooit een afgebroken zuil gestaan als symbool van het einde van het aardse leven dat vaak plotseling toeslaat. Op de grafsteen van de familie Sterken ligt een opengeslagen boek, wat duidt

op de band van de overledenen met de Bijbel.

Op andere grafzerken op het algemene gedeelte vinden we symbolen als:

eikentak: onvergankelijkheid symboliserend,

klimop: eeuwig leven en eeuwige vriendschap,

palmtak: overwinning op de dood,

treurwilg: rouw en verdriet,

lauwerkrans: onvergankelijkheid, eeuwig leven, overwinning, roem, eerbetoon,

vlinder: symbool van opstanding en eeuwig leven.

Op een oude foto van de begraafplaats zijn op het algemene gedeelte 1^e klas vier grafversieringen te zien in de vorm van een trommel met daarin een boekje. De bloemen waren van porselein gemaakt, de bladeren van blik. Deze trommels zijn niet bewaard gebleven. De werkgroep heeft met moderne materialen een replica gemaakt.

Natuur

De begraafplaats is een bijzonder stukje natuur, midden in het dorp.

Roodborstjes, de grote bonte specht en eekhoorns voelen zich er thuis.

Verrassend en zeker het vermelden waard is de bijzondere flora.

Er groeien, zoals meestal op oude begraafplaatsen, een groot aantal mossen.

Vooral op het algemene gedeelte 1^e klas vertonen veel zerken een roodbruine aanslag. Deze wordt veroorzaakt door een alg, *Trentepohlia umbrina*, een draadvormig groenwier die oranje kleurt door caroteenpigment. Deze van oorsprong tropische alg gedijt in een omgeving met een hoge luchtvochtigheid en is vooral aan de kust te vinden.

In het kader van de kartering van paddenstoelen in Nederland, een project van de Nederlandse Mycologische Vereniging, heeft een van onze bezoekers, Kees Roobeek, in 2007 de paddenstoelen op de begraafplaats geïnventariseerd. Maar liefst zestig soorten heeft hij gevonden, waaronder zeldzame. In de molm van een rotte dennenstruik vond hij zelfs een groepje gladde plooiparasolletjes, *Leucocoprinus cygneus*. De laatste melding van deze soort in Nederland dateerde uit 1976 en in de Rode lijst staat de soort als waarschijnlijk uitgestorven in ons land.

© Historische Vereniging Bergen NH
www.hvb-nh.nl
Eerste uitgave 2006
Tweede, geactualiseerde en uitgebreide uitgave 2013
Derde, opnieuw geactualiseerde uitgave 2015
Tekst en foto's: W.J. Bleys